

Голові разової спеціалізованої
Вченої ради ДФ 64.707.047 у
Національному університеті
Цивільного захисту України
д.психол.н., професору
Наталії ОНЩЕНКО

РЕЦЕНЗІЯ

члена разової спеціалізованої вченої ради ДФ 64.707.047
у Національному університеті цивільного захисту України
на дисертаційну роботу

ЧАБАНЬ Альони Вячеславівни

«ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДСНС»

подану на захист на здобуття
наукового ступеня доктора філософії (PhD)
у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
за спеціальністю 053 «Психологія»

Актуальність дисертаційної роботи. Питання професійного становлення є надзвичайно важливим в житті кожної людини, оскільки це довготривалий процес, під час якого відбувається формування професійного мислення та досвіду, її самоактуалізація та самореалізація.

Професійне становлення людини в сучасному світі впливає на якість її життя, продуктивність професійної діяльності та на кар'єрне зростання. Процес професійного становлення майбутнього офіцера ДСНС, починаючи з професійного навчання, має свої особливості, які пов'язані з відповідальністю, сміливістю, вмінням оперативно реагувати та приймати рішення в умовах дефіциту часу, що може супроводжуватися стресом та його негативними наслідками. Саме тому вивчення психологічних особливостей професійного становлення майбутніх офіцерів ДСНС створює умови наукового дослідження

цього процесу та визначення суттєвих факторів, які впливають на адаптацію курсантів до навчання та професійної діяльності.

У зв'язку з цим, дисертаційне дослідження Альони Вячеславівни Чабань за темою «Психологічні особливості професійної діяльності майбутніх офіцерів ДСНС» є актуальним.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано у Навчально-науковій лабораторії екстремальної та кризової психології науково-дослідного центру, відповідно до плану науково-дослідної роботи Національного університету цивільного захисту України у межах науково-дослідної роботи «Психологія професійного здоров'я працівників сектору безпеки та оборони України» (РК№ 012U000003) та пов'язане з реалізацією Наказу Міністерства внутрішніх справ України № 412 від 26.05.2020 р. «Про затвердження Порядку підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту» та Постанова Кабінету Міністрів України № 468 від 09.05.2023 р. «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо вдосконалення питань проходження служби цивільного захисту та грошового забезпечення осіб рядового та начальницького складу служби цивільного захисту».

Основні наукові положення висновки та рекомендації сформульовані в дисертації, ступінь їх обґрунтованості і достовірності.

Мета, поставлена дисертантом, досягнута завдяки вирішенню комплексу наукових завдань, а саме:

ляхом критичного аналізу відповідних наукових джерел розкрито сучасні підходи до вивчення професійного становлення офіцерів сектору безпеки та оборони України;

изначено та обґрунтовано специфічні складові професійного становлення майбутніх офіцерів ДСНС;

осліджено гендерні особливості професійного становлення майбутніх офіцерів ДСНС.

Для вирішення окреслених завдань та отримання результатів дисертантка використала наступні методи:

– теоретичного характеру: теоретико-методологічний аналіз та аналіз наукових літературних джерел, порівняння та узагальнення даних. Використання цих методів дозволило теоретично обґрунтувати вивчення психологічних особливостей професійного становлення майбутніх офіцерів ДСНС;

– емпіричного характеру: метод експертних оцінок застосовувався з метою оцінки за ступенем значущості складових професійного становлення фахівця ДСНС (до групи експертів увійшли фахівці ДСНС – керівники структурних підрозділів ДСНС); метод анкетування було використано для вивчення основних мотивів вибору професії (за допомогою цього отримано деякі соціально-демографічні характеристики досліджуваних курсантів та курсанток і основні причини та фактори які вплинули на вибір професії майбутніми офіцерами ДСНС);

– психодіагностичні методи: опитувальник «Маскуліність-фемінінність» С. Бем; тест професійної ідентичності Л.Б. Шнейдера; опитувальник «Мотивація успіху і боязнь невдачі» (А. А. Реан); кольоровий тест відносин (О. М. Еткінд); діагностика мотиваційної структури особистості В.Є. Мільмана; тест ціннісних орієнтацій Ш. Шварца;

– методи математичної статистики: для виявлення рівня значущості у відмінностях порівнюваних показників використовувалися ϕ^* - критерій Фішера (кутове перетворення Фішера), критерій узгодженості Пірсона – χ^2 (хі-квадрат), z-критерій для порівняння пропорцій.

Сформульовані дисертанткою висновки є достатньо обґрунтованими. Дисертаційна робота є закінченою. Загальний обсяг роботи сягає 206 сторінок,

з яких основний зміст роботи викладено на 172 сторінках. Дисертаційна робота складається з анотації, змісту, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів власних досліджень, висновків, списку використаних джерел зі 167 найменувань, 5 додатків. Матеріали дисертації проілюстровано 33 таблицями та 16 рисунками.

У **вступі** подано загальну характеристику дисертаційної роботи. Обґрунтовано актуальність теми дисертації, сформульовано мету роботи та основні завдання дослідження, показано зв'язок роботи з актуальними науковими програмами. Наведено дані про особистий внесок здобувачки, апробацію роботи та публікації.

У **першому розділі** проведено теоретико-методологічний аналіз психологічних джерел щодо вивчення сучасних підходів до визначення професійного становлення. Аналіз сучасних психологічних наукових джерел дозволив обґрунтувати психологічні особливості професійного становлення майбутніх офіцерів ДСНС та зауважити, що визначення терміну професійного становлення є досить неоднозначним і розмитим. Тож, дисертанткою було запропоноване авторське розуміння щодо визначення професійного становлення офіцерів сектору безпеки та оборони України.

Аналіз сучасних досліджень професійного становлення, проведений авторкою дисертації, висвітлив різні підходи до періодизації професійного становлення фахівців, а також до чинників або складових професійного становлення. За результатами зазначеного вище аналізу, дисертанткою було запропоноване авторське бачення періодизації (етапів) професійного становлення фахівця ДСНС. Кожен із виділених етапів професійного становлення фахівця має свої складнощі. Під час дослідження було з'ясовано, що особливої важливості у формуванні професійного становлення майбутніх офіцерів ДСНС представляють етапи «професійного визначення» та «входження в професію».

На основі аналізу наукових досліджень професійної діяльності офіцерів служби цивільного захисту дисертанткою було виокремлено ряд складових та чинників професійного становлення офіцерів ДСНС, які були досліджені в рамках спеціальності 19.00.09 – «Психологія діяльності в особливих умовах».

У **другому розділі** описано організаційні та процедурні аспекти емпіричного дослідження. Представлено основні методи і визначено психодіагностичний інструментарій, що дало змогу дослідити психологічні особливості професійного становлення майбутніх офіцерів ДСНС, також надано характеристику груп досліджуваних.

Зазначається, що у дослідженні брали участь 704 особи (курсанти та курсантки) закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання ДСНС України, а саме: Національного університету цивільного захисту України (м. Харків), Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України (м. Черкаси), Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Львів). У дослідженні брали участь тільки курсанти та курсантки, які здобувають вищу освіту за технічними спеціальностями пожежна безпека, цивільний захист), оскільки діяльність більшості фахівців ДСНС підпадає під тип професій «людина-техніка».

Експертна оцінка основних складових професійного становлення була реалізована за допомогою групи експертів, до якої увійшли фахівці ДСНС – керівники структурних підрозділів ДСНС.

У **третьому розділі** представлено результати експертної оцінки щодо виявлення основних складових професійного становлення майбутнього офіцера ДСНС. Вона була реалізована із залученням 50 експертів-керівників ДСНС, яких було відібрано за допомогою об'єктивних коефіцієнтів компетентності експертів. Це дало змогу сформувати адекватний психодіагностичний комплекс методик. Цей комплекс методик дозволив

дослідити зазначені складові професійного становлення та в повному обсязі вирішити поставлені завдання емпіричного дослідження.

Результати дослідження із використанням авторської анкети довели, що більшість курсантів та курсанток обирали майбутню професію неусвідомлено. Дослідження гендерної ідентичності курсантів та курсанток засвідчило наявність андрогенного типу у абсолютної більшості, що вказує на розвинутість у них гнучкої рольової поведінки та високі соціально-адаптивні здібності.

Дослідження характеристик професійної ідентичності курсантів дало змогу визначити наявність заперечення професійної самоідентифікації серед четвертокурсників та наявність кризи професійної ідентичності і стану тривожності серед першокурсників. Зазначається, також, що першокурсників та курсантів-випускників поєднує розмите бачення власного можливого професійного майбутнього.

Проведене дослідження мотиваційної професійної сфери показало, що для курсантів властива мотивація успіху. Проте діагностика мотиваційної структури особистості показала, що курсанти I та IV курсів характеризуються споживчою мотиваційною тенденцією, що свідчить про ймовірність переваги у них мотивів підтримки над розвиваючими мотивами. Такий мотиваційний профіль свідчить про особливості менталітету або емоційних характеристик, що спрямовані на задоволення, насамперед, якихось особистісних потреб.

Дослідження особливостей афективного аспекту виявлених мотиваційних тенденцій було реалізоване за допомогою кольорового тесту відносин О.М. Еткінда, яке показало в цілому позитивне уявлення курсантів про професію, проте виділені розбіжності у сприйнятті власної спеціальності та роботи. Зазначено більш позитивне сприйняття своєї спеціальності серед першокурсників та більш напружена позиція відображається серед курсантів, які готуються до випуску.

Дослідження ціннісно-орієнтаційної сфери дало змогу встановити, що важливе місце для всіх курсантів займають традиції. Однак зазначено, що у системі цінностей першокурсників та четвертокурсників простежуються деякі відмінності. Здебільшого першокурсники характеризуються як ініціативні та активні, проте можуть бути недостатньо стриманими, гнучкими у поведінкових реакціях, а також відрізняються бажанням досягти особистого успіху. Четвертокурсники також характеризуються прагненням досягти певного статусу і значущості у професійній діяльності, але для них важливим є контроль та домінування.

За результатами проведеного дослідження було сформовано ряд пропозицій щодо підвищення ефективності процесу професійного становлення майбутніх молодих офіцерів ДСНС за допомогою спеціальних профорієнтаційних заходів для майбутніх абітурієнтів з метою більш детального ознайомлення з майбутньою професійною діяльністю, а також для здобувачів вищої освіти, які навчаються на I та IV курсах, які є перехідними між двома етапами на шляху професійного становлення. Для курсантів, які готуються до випуску, запропоноване проведення тренінгів з метою відпрацювання практичних навичок для виконання завдань за призначенням.

Наукова новизна отриманих результатів:

Вперше:
бґрунтовано етапи та основні складові професійного становлення майбутніх офіцерів ДСНС;
изначено гендерні особливості основних специфічних складових професійного становлення курсантів та курсанток закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання системи ДСНС;

Удосконалено: шляхи та методи проведення оцінювання психологічної готовності та вмотивованості до професійної діяльності майбутніх офіцерів ДСНС;

Набуло подальшого розвитку: система професійно-психологічної підготовки курсантів та курсанток – майбутніх офіцерів ДСНС.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що результати дослідження дають можливість покращити процес професійного становлення майбутніх офіцерів системи ДСНС під час їх навчання у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

Отримані результати доцільно використовувати у роботі з курсантами та курсантками в процесі їх професійного визначення та адаптації під час навчання в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

Основні результати кваліфікаційної наукової праці: (1) опрацьовані відділом внутрішнього забезпечення якості освіти НУЦЗ України, а її результати, у вигляді виділених здобувачкою специфічних складових професійного становлення майбутніх офіцерів ДСНС, рекомендовані для використання в освітньому процесі НУЦЗ України під час підготовки фахівців, які навчаються за освітньо-професійними програмами першого (бакалаврського) рівня вищої освіти «Пожежна безпека» і «Пожежогашіння та аварійно-рятувальні роботи» (спеціальність 261 «Пожежна безпека»), «Цивільний захист» (спеціальність 263 «Цивільна безпека»); (2) використані в освітньому процесі ЛДУБЖД під час підготовки лекційних, семінарських, практичних занять та тренінгів з навчальних дисциплін «Психологія діяльності в особливих умовах», «Психологія кризових ситуацій», «Військова психологія», «Психологія посттравматичної реабілітації та реадaptaції».

Повнота викладення наукових положень, висновків та рекомендацій в опублікованих працях дисертантки.

Теоретичні викладки та практичні рекомендації, надані в дисертаційній роботі, достатньою мірою відображені в 14 публікаціях здобувачки.

Загальні висновки дисертації відповідають її змісту, конкретно висвітлюючи отримані наукові та практичні результати.

Слід зазначити, що дисертація є закінченою працею, в якій містяться наукові доробки, що мають певну теоретичну та практичну цінність.

Дискусійні положення та зауваження щодо дисертаційного дослідження.

Позитивно оцінюючи рецензоване дисертаційне дослідження Альони Вячеславівни Чабань можу висловити наступні зауваження та вказати на дискусійний характер окремих положень.

1. Групи досліджуваних, які представлені у другому розділі дисертаційній роботі, включають курсантів та курсанток тільки перших та четвертих курсів. Такий вибір, на думку здобувачки, обумовлений особливостями етапності професійного становлення. Проте виникає логічне питання: до якого етапу можна віднести курсантів та курсанток других та третіх курсів? Скоріш за все, їх можна віднести до етапу «адаптація», якщо подивитися на запроповану авторкою етапність професійного становлення. З іншого боку, на нашу думку, цей етап можна розглядати і як етап професійної підготовки (навчання) у розумінні багатьох дослідників.

2. Табличні дані у підрозділі 3.1. на сторінці 80, які висвітлюють розрахунки об'єктивних коефіцієнтів компетентності експертів, є дуже об'ємними, тому було б доцільно винести їх у додатки.

3. Запропоновані рекомендації в підрозділі 3.7. (с. 157) є досить стислими і не зовсім відображають сутність полегшення процесу професійного становлення. На нашу думку, було б доцільним більш широко розкрити зміст зазначених пропозицій в баченні дисертантки.

4. У переліку умовних позначень та у тексті дисертаційної роботи бажано дотримуватися офіційного скорочення назви Національного університету цивільного захисту України, а саме «НУЦЗ України».

Загальна оцінка дисертаційної роботи.

Дисертаційна робота Альони Вячеславівни Чабань є завершеним науковим дослідженням, що вирішує важливу науково-практичну задачу в галузі психології, а саме питання професійного становлення майбутніх фахівців служби цивільного захисту.

Таким чином, представлена дисертаційна робота Альони Чабань є актуальною, має наукову новизну, обґрунтованість і науково-практичну цінність у вигляді отриманих результатів, відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України від 12. 01. 2022 року «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», а дисертантка Чабань Альона Вячеславівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 – «Психологія».

Офіційний рецензент:

професор кафедри психології діяльності
в особливих умовах
Національного університету
цивільного захисту України
кандидат психологічних наук, професор

Олег НАЗАРОВ

Підпис *Олега Назарова*

ЗАСВІДЧУЄ

УЧЕНИЙ СЕКРЕТАР НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ
НАУК. СТАРШИЙ НАУКОВИЙ РАДИ СПІВРОБИ

А. ПО

